

TRANSHÜMANİZM İDEOLOJİSİ YA DA ASLİ GÜNAHKARLIK TRAVMASINDAN KAÇIŞ

Yazar: Prof. Dr. Hakan Olgun

14 Temmuz 2021

<https://www.milelvenihal.org/din-kultur-arastirmalari/transhumanizm-ideolojisi-ya-da-asli-gunahkarlik-travmasindan-kacis>

Jan Brueghel: Asli Günah

Geçerliliği çok tartışmalı da olsa yetişkin bireylerin psikolojik hastalıklarına teşhis koymak için çocukluk dönemi gibi erken çağlarına inmeye çalışan psikanalitik yöntemi hepimiz duymuşuzdur. Bu yöntemin öngörüsü, kendileri farkında olmasa da psikiyatrik hastaların çocukluk döneminde yakınlarının ölümü, şiddete maruz kalma, ağır hastalık ve kaza geçirme gibi özel tecrübelerinden hareketle bu büyük travmaların etkilerinin ilerleyen yıllarda psikolojik soruna dönüştüğüdür. Dolayısıyla psikanalitik yöntemle teşhis çabası, hastanın o anki durumuna değil geçmişinin karanlıkta kalan ya da unutulmak istenen yönlerine ulaşmaya çalışarak öncelikle sorunun temeldeki kaynağını tespit etmeye yöneliktir. Bir süredir Batı kaynaklı olmakla beraber küresel gündemi meşgul eden transhümanizm düşüncesinin köklerinin Batı zihninin asırlar öncesine dayanan ruhsal bir travmaya dayalı psikolojik bir tepkisel tutum olduğunu varsayarsak, bu düşüncenin anlaşılması için psikanalitik bir yöntemle benzer şekilde Batılı zihnin bilinçaltına ulaşmayı pekâlâ deneyebiliriz. Bilindiği üzere transhümanizm, kabaca genetik mühendisliği ve yapay zekâ gibi teknolojiler aracılığıyla insan bedenini iyileştirme, hastalıkları önleme, yeni

durumlara kendini uyarlayabilen hücrenel reflekslerle yaşam süresini uzatma bilimi olarak tanımlanır. Bu tanım bütünüyle insanın “eksik” ve “zayıf” görülen yönlerinin “düzeltip” yeni yaşam şartlarına uyum sağlayarak insan ömrünün uzatılması hedefini içermektedir. Peki bu bilimsel girişimin psikanalitik yaklaşım çerçevesinde Batılı insanın bilinçaltında bir karşılığı olabilir mi?

Düşünce dünyasında Avrupa-merkezci yaklaşım sorunu

XX. yüzyılın başlarında en etkili sosyologlardan Ernst Troeltsch’e göre Batı, “Hıristiyanlığın neşv ü nema bulduğu her yerdir.” Bu anlamda Batı, sadece Avrupa’yı değil Amerika’dan Yeni Zelanda ve Avustralya kıtasına kadar Hıristiyanların yaşadığı ülkeleri içeren bir kültürel zemini ifade etmektedir. Yani “Batı” kavramı, coğrafi değil kültür ile ilişkili bir kavramdır. Bu kültürel zemin ise Hıristiyan geleneği ve bu dinin tarihsel tecrübesi üzerine inşa olmuştur. Hıristiyan halkların tarihsel tecrübesinin önemli ölçüde kilise dogmaları ile akıl arasındaki çelişik gerilimden türediğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla günümüz Batı kültürü kutsalı temsil eden kilisenin taraf olduğu bu gerilimin türettiği tecrübeyi kendisine temel edinmiştir. Bu nedenle kültürel anlamıyla Batı dünyasının Hıristiyan geleneğinin dolaylı sonuçlarını yansıtan tepkisel bir tutum ürünü olduğu söylenebilir.

Troeltsch, her ne kadar yeryüzünün bir ucundan diğer ucuna uzanmış geniş bir Hıristiyanlık alanı çizmişse de Avrupa kıtası yine de bu kültürel coğrafyanın merkezini oluşturmaktadır. Çünkü Hıristiyanlık ile daha doğrusu Roma Katolik Kilisesi ile insanların yaşadığı gerilimin zemini Avrupa olmuştur. Kilisenin sergilediği dogmatik tutum ile bu tutuma tepki gösteren muhalif düşüncelerin çoğu bu kıtada tecrübe edilmiştir. Nitekim laiklik, antisemitizm ve nasyonalizm gibi modern çağın pek çok ideolojisi Avrupa da gelişmiş ve bu ideolojilerin neredeyse tümü kilise ile toplum arasındaki söz konusu gerilime bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

Avrupa’da kendini kutsalın sahibi olarak gören Katolik Kilisesi’ne muhalefete dayalı gerilim tecrübesi, kıtanın kendi modern çağına evrildiğinde insanlığın ortak ilerleme süreci olarak düşünülmüştür. Yani Avrupa’nın Katolik Kilisesi formunda din ile yaşadığı çatışmanın, dünyanın geri kalan halklarını da bağlayan evrensel bir süreç olduğuna inanılmıştır. Böylece Avrupa entelijansiyası Avrupa-merkezli bir ideoloji kurgulayarak dünyanın Avrupalı-Hıristiyan tecrübesi yaşamamış diğer halklarına modernleşme yolunda kendi ayak izlerini takip etmelerini telkin etmiştir.

Hıristiyan zihninde asli günahkarlık tecrübesi

Günümüz Batılı çevrelerde tartışılan transhümanizm konusu, esasen bu tarihsel sürecin Batılı zihinde oluşturduğu insan tasavvuruna dayanmaktadır. Bu durumda Batının insan tasavvuru kilise dogmalarına uyumlu olarak ya da bu dogmalara karşıtlık üzerinden oluşturulmuş tarihi bir neticeyi ifade etmektedir. Batı kilisesi ile Batılı akıl arasında modern çağda yaşanan gerilimin kökeni ise Hıristiyanlığın insanın cennetten kovuluşunu öyküleyip asli günah dogmasına gerekçe tutulan kutsal metin anlatısıdır:

Yılan kadına yaklaşarak, “Tanrı gerçekten, ‘bahçedeki ağaçların hiçbirinin meyvesini yemeyin’ dedi mi?” diye sordu. Kadın, “bahçedeki ağaçların meyvelerinden yiyebiliriz, ama Tanrı, ‘bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona dokunmayın; yoksa ölürsünüz’ dedi.” Yılan, “kesinlikle ölmezsiniz” dedi, “çünkü Tanrı biliyor ki, o ağacın meyvesini yediğinizde gözleriniz açılacak, iyiyle kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız.” Kadın ağacın güzel, meyvesinin yemek için uygun ve bilgelik kazanmak için çekici olduğunu gördü. Meyveyi koparıp yedi. Yanındaki kocasına verdi, o da yedi. İkisinin de gözleri açıldı. Çıplak olduklarını anladılar. Bu yüzden incir yaprakları dikip kendilerine önlük yaptılar. Derken, günün serinliğinde bahçede yürüyen Tanrı’nın sesini duydular. Ondan kaçıp ağaçların arasına gizlendiler. Tanrı Âdem’e, “Neredesin?” diye seslendi. Âdem, “bahçede sesini duyunca korktum. Çünkü çıplaktım, bu yüzden gizlendim” dedi. Tanrı, “çıplak olduğumu sana kim söyledi?” diye sordu, “Sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan mı yedin?” Âdem, “Yanıma koyduğun kadın ağacın meyvesini bana verdi, ben de yedim” diye yanıtladı. Tanrı kadına, “Nedir bu yaptığın?” diye sordu. Kadın, “yılan beni aldattı, o yüzden yedim” diye karşılık verdi. Tanrı kadına, “çocuk doğururken sana çok acı çektireceğim” dedi. Tanrı Âdem’e, “yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamayacaksın. Toprak sana diken ve çalı verecek, yaban otu yiyeceksin. Toprağa dönünceye dek ekmeğini alın teri dökerek kazanacaksın. Çünkü topraksın, topraktan yaratıldın ve yine toprağa döneceksin.” Daha sonra Tanrı, “Âdem iyiyle kötüyü bilmekle bizlerden biri gibi oldu” dedi, “artık yaşam ağacına uzanıp meyve almasına, yiyip ölümsüz olmasına izin verilmemeli.” Böylece Tanrı, yaratılmış olduğu toprağı işlemek üzere Âdem’i Aden bahçesinden çıkardı. Onu kovdu. Yaşam ağacının yolunu denetlemek için de Aden bahçesinin doğusuna keruvlar ve her yana dönen alevli bir kılıç yerleştirdi. (Tekvin 3:1-21)

Mariage instituted. Chap. iij. The fall of man.

12 And the gold of that land is good: There is Bdellium and the Onix stone.

13 And the name of the second riuer is Gihon: the same is it that compasseth the whole land of Ethiopia.

14 And the name of the third riuer is Hiddekel: that is it which goeth toward the East of Assyria: and the fourth riuer is Euphrates.

15 And the LORD God tooke the man, and put him into the garden of Eden, to dresse it, and to keepe it.

16 And the LORD God commanded the man, saying, Of euery tree of the garden thou mayest freely eate.

17 But of the tree of the knowledge of good and euill, thou shalt not eate of it: for in the day that thou eatest thereof, thou shalt surely die.

18 And the LORD God said, It is not good that the man should be alone: I will make him an helpe meet for him.

19 And out of ground the LORD God formed euery beast of the field, and euery foule of the aire, and brought them vnto Adam, to see what he would call them: and whatsoever Adam called euery liuing creature, that was the name thereof.

20 And Adam gaue names to all cattell, and to the foule of the aire, and to euery beast of the field: but for Adam there was not found an helpe meete for him.

21 And the LORD God caused a deepe sleepe to fall vpon Adam, and hee slept; and he tooke one of his ribs, and closed by the flesh in stead thereof.

22 And the rib which the LORD God had taken from man, made hee a woman, & brought her vnto the man.

23 And Adam said, This is now bone of my bones, and flesh of my flesh: shee shall be called woman, because shee was taken out of man.

24 Therefore shall a man leaue his father and his mother, and shall cleaue vnto his wife: and they shall be one flesh.

25 And they were both naked, the man & his wife, and were not ashamed.

CHAP. III.

1 The serpent deceiueth Eue. 6 Mans shameful fall. 9 God arraigneth them. 14 The serpent is cursed. 15 The promised Seed. 16 The punishment of Mankind. 21 Their first clothing. 22 Their casting out of Paradise.

NOW the serpent was more subtil then any beast of the field, which the LORD God had made, and he said vnto the woman, The Lord God hath said, Thou shalt not eat of euery tree of the garden:

2 And the woman said vnto the serpent, Wee may eate of the fruite of the trees of the garden:

3 But of the fruit of the tree, which is in the midst of the garden, God hath said, Thou shalt not eate of it, neither shalt thou touch it, lest thou die.

4 And the Serpent said vnto the woman, Thou shalt not surely die.

5 For God doeth know, that in the day thou eatest thereof, then your eyes shall be opened: and thou shalt be as Gods, knowing good and euill.

6 And when the woman saw, that the tree was good for food, and that it was pleasant to the eyes, and a tree to be desired to make one wise, shee tooke of the fruit thereof, and did eate, and gaue also vnto her husband with her, and hee did eate.

7 And the eyes of them both were opened, & they knew that they were naked, and they sewed figge leaues together, and made themselves aprons.

8 And they heard the voyce of the LORD God, walking in the garden in the coole of the day: and Adam and his wife hid themselves from the presence of the LORD God, amongst the trees of the garden.

9 And the LORD God called vnto Adam, and said vnto him, Where art thou?

10 And he said, I heard thy voyce in the garden: and I was afraid, because I was naked, and I hid my selfe.

11 And he said, Who told thee, that thou wast naked? Hast thou eaten of the tree, whereof I commanded thee, that thou shouldest not eate?

12 And the man said, The woman whom thou gauest to be with mee, shee gaue me of the tree, and I did eate.

13 And the LORD God said vnto the woman, What is this that thou hast done? And the woman said, The Serpent beguiled me, and I did eate.

14 And the LORD God said vnto the Serpent, Because thou hast done this, thou art cursed above all cattell, and above euery beast of the field: vpon thy belly shalt thou goe, and dust shalt thou eate.

† Heb. Cust.

|| Or, Eastward to Assyria.

|| Or, Adam.

† Hebr. eating thou shalt eate.

† Hebr. dying thou shalt die.

* Ecclus. 17. 5. † Hebr. as before him.

|| Or, the man.

† Hebr. called.

† Hebr. builded.

* 1. Corin. 11. 8. * Matt. 19. 5. mar. 10. 7. 1. corin. 6. 16. eph. 5. 31.

† Heb. Yea, because, &c.

* 2. Cor. 11. 3. 1. tim. 2. 14.

† Heb. a desired.

* Ecclus. 25. 26. 1. tim. 2. 14.

|| Or, things to gird about.

† Heb. wind.

Bu kutsal metin öyküsünde iki husus öne çıkmaktadır. Birincisi Tanrı insanı kendi suretinde (imago dei) yaratmıştır. İkincisi ise yasak meyveye el uzatmakla insanlık “iyi ile kötüyü bilme” yeteneğini elde ettiği için bu kez tanrı gibi olmuştur. Yani tanrının suretinde yaratılmış olan insan yasak meyve kuralını ihlal edip tanrıya muhalefet ederek tanrı gibi olmuştur.

Hıristiyan geleneğinde ilk insan çiftinin yasak meyveyi yemesi “asli günah” olarak ifade edilip büyük bir suç olarak nitelenmiştir. Söz konusu anlatıdan Tevrat’ın yanı sıra farklı bir boyutuyla Kur’an’da da bahsedilmiştir. Ancak bu anlatıdan bir günah üretip bunu da nesilden nesile aktararak insanlığın doğasını yozlaştıran kronik bir suçluluk olarak yorumlayanlar sadece Hıristiyanlar olmuştur. Yani Yahudi ve Müslümanlardan farklı olarak Hıristiyanlar bu anlatıdan asli ve kalıtsal bir günah dogması oluşturup bunu adeta gönüllü olarak yüklenmişlerdir. Bu günah-tan kurtulmanın ise Hıristiyan geleneğine göre sadece bir yolu vardır: İsa Mesih’in asli günah-tan arındıran lütfunu kiliseden edinmek. Hıristiyan inancına göre İsa Mesih insanlığın ilk atası Adem’den sirayet eden günahı için kendini çarmıhta feda etmiş, kilise de bu bağışlayıcı kefaretin lütfunu dağıtma hakkını bütünüyle kendi eline almıştır. Böylece kilise, Mesih’in adına asli günahı bağışlama yetkisine sahip olan yegâne manevi otorite haline gelmiştir. Çünkü İsa Mesih’in bağışlayıcı lütfunu elde etmek asli günah lekesini üzerinde taşıyan insanın kendi başına üstesinden gelebileceği bir iş değildir. Bunun için mutlaka bağışlanmanın anahtarını elinde tutan kilisenin otoritesine ram olarak onun tavassutuyla İsa Mesih’in lütfuna mazhar olmak mümkündür. Böylece teolojik temelleri oluşturulan asli günah doktrini ile kilisenin Hıristiyanlar üzerindeki manevi egemenliği tesis edilmiştir.

Kilise, Ortaçağlar boyunca Hıristiyanların asli günahkarlık duygusunu, adeta onların bir suç itirafının gizli bir belgesi gibi elinde tutmuş ve üzerlerinde manevi bir tasallut oluşturmuştur. Bir anlamda kilise, ilk ebeveyninin işlediği günahın kalıtsal taşıyıcıları olarak kurtuluşa götüren iyi ve doğru davranışları yapma konusundan insanın yetersizliğini ileri sürmüş ve bağışlanma konusunda onları tamamen kilisenin merhametine muhtaç kılmıştır.

Günahkarlık duygusundan şeytanın mürşitliği anlayışına

Aydınlanma çağına gelindiğinde, insanın onur ve değerini ezen kilisenin manevi baskısı, pozitivist düşünürlerin insan-merkezli bir evren tasavvuru idealinin kamçısı olmuştur. Bu tasavvur da esasen asırlardır devam eden kilise kurumuna karşı tepkisel ve kompleksli bir tavırdan başkası değildir. Kilise ile birlikte kutsala dair her şeyin bir kenara itilip insan aklının egemen olduğu bir evren kurgusuna doğru misillemeci bir duyguyla seyirtilmiştir. Aslında bu durum bir kompleksin yansımasıdır çünkü kilisenin uzun süre manevi açıdan istismar ettiği Batılı insanın aklı, ölçsüz ve ilkesiz bir tepkisellik içinde geçmişinden adeta intikam almaya

girişmiştir. Bu kompleksin en açık işareti, yılan formundaki şeytanın esasen insanlığın düşmanı olarak değil, aksine insana kendi irade ve yetkisini fark ettiren bir mürşit gibi görünmüş olmasıdır. Bu düşünceye göre, belki şeytana uymakla insanlık cennetten kovulmuştur ancak cenneti kaybetme pahasına tanrısal egemenlikten özgürleşmiş, iradesini kullanma ve otoritesini yönetme hakkında kavuşmuştur.

Batı toplumlarının kendi münhasır dini tarihi içinde yaşanan bu tecrübe, yani önce asli günah dogması ile insanlık onuru kırılan ve cemaatini manevi bir esarete sokan kilise dogması, diğer yanda ise bu dogmaya karşı bütünüyle kompleksli bir refleksle geliştirilen hümanist akım, birkaç asır içinde tuhaf bir şekilde Hıristiyan olmayan toplumların da ortak bir sorunu haline gelmiştir. Avrupa-merkezci ideolojinin etkisiyle, hatta küreselleşmenin imkanlarıyla kilisenin zihinsel baskısı, Hıristiyanlık dışındaki bütün insanlığın yüzleşmesi gereken ortak travmatik geçmiş algısı haline getirilmiştir. Yani Batılı Hıristiyan geleneğine mensup olmayan insanlar Hıristiyanların aksine, asli günahkarlık hali ile suçlanmamış olmalarına rağmen Batılı insanın uğradığı manevi istismarın kederini gönüllü olarak yüklenmişlerdir.

Kilise karşıtı Batılı aklın hümanizm ideolojisi, günümüzde bir geçiş evresi olarak “transhümanizm” kavramını öne sürmüş ve varılmak istenen hedefi “posthuman” yani “insanlık-sonrası” evre olarak göstermiştir. İnsanlık-sonrası evre hayalinin tanrısal bir öykünme olduğundan şüphe yoktur. Mademki Tanrı kutsal kitapta “yasak meyveyi yemek suretiyle iyi ile kötüyü bilme açısından artık tanrı gibi oldunuz” demiştir, o halde insanlık da artık tam da böyle olmalıdır. Burada Batılı insanın zihni, Ortaçağlarda yasak meyveye el uzatmanın yüklediği asli günahkarlık, suçluluk, kirlenmişlik ve değersizlik duygusu ile aynı meyveye el uzatmanın modern çağda insanı tanrı gibi yaptığı yani onu kendi evreninin mutlak otoritesi haline getirdiği duygusu arasında gidip gelen bir sarkaç halindedir. Yani Hıristiyan Batı zihni son üç asırda suçluluğundan dolayı bağışlanma dilemeye bile becerisi olmayan günahkâr insan halinden bütün evrene egemen olmaya öykünen tanrı insan haline gelmiştir.

Günümüzde transhümanizm tartışmaları, kamuoyuna dönük yönüyle, insanın bedensel ve entelektüel yapısı üzerinde sürekli ilerleme ve gelişmeyi hedefleyen teknolojik bir süreç olarak gündemde tutulmaktadır. Batılı olmayanlar da bu teknolojik gelişmelerden uzak kalmamak adına işin bir ucundan tutma gayretindedir. Ancak görünürde öyle olsa da psikanalitik uygulamayı hatırlatırcasına, insan üzerinde tasarrufta bulunmayı içeren bu tür cüretli tutumların arkasında Batı zihninin geçmişinde yaşadığı ve bilinç altına yerleşmiş olan derin manevi travmanın etkisi kolayca görülmektedir.

Transhümanizm ideolojisinde “Sünnetullah”a yer var mı?

Transhümanizm konusunda Müslüman düşünce çevrelerinin sürece katılıp çeviri-derleme çabalarıyla konuyu kendi kültürel düzlemimizde tartışmaya giriştikleri görülmektedir. Avrupa-merkezci ivmeyle dahil olunan ve Batı Hıristiyan geçmişin travmatik etkisini yansıtan bu konunun neredeyse bütünüyle Batılı argüman, kavram ve kuramlar ile ele alındığı görülmektedir. Elbette Batılı düşünce çevrelerinin bu tür meydan okumalarını görmezden gelinemez ancak öncelikle bize düşen, konuyu sadece yaşamsal konfor teknolojisi açısından ele almanın ötesine geçerek Bakara suresi 30. ayetteki işaret edilen “halife insan” ile “transhuman” arasındaki diyalaktiği ortaya koymak olmalıdır. Bu halife insan, Hıristiyan gelenekte anlatıldığı gibi, yasak meyveye el uzattığı için önce tanrı karşısında kendini aşağılamış sonrasında ise tam aksi yönde ona isyan etmiş bir insan tasavvurunu değil, daha işin başında hatasını fark edip tövbe etmeyi başaran ve hatasını telafi edebilen erdemli bir insan tasavvurunu içermektedir. Neticede bu ayet Hıristiyan-Aydınlanmacı geriliminin ürünü olan transhümanist figüre karşı halife insan figürü üzerinden bir insan-evren tasavvurunun kaynağını ifade etmektedir.

Batı pozitivist aklı ise Ortaçağlarda kendisini ruhsal travmaya maruz bıraktığını düşündüğü kilisenin tanrısından adeta öç almaktadır. Teknoloji yolunda bitmez tükenmez enerjiyle koşan Batılı pozitivist-evrimci aklın adeta can havliyle ürettiği yüksek teknoloji (high-tech) ihtirası, nedense bir yere ulaşmaktan çok bir yerden kaçma ve uzaklaşmanın telaşındadır. Kendisinden kaçılan şey ise tarihsel süreçte Batılı insanın manevi dogmalarla aşağılanmış olmasının kötü hatırasıdır. Batı aklı bir daha kiliseye, kilisenin aracılığına, duasına ve tanrısına el açıp boyun bükme istemiyor. Çünkü Promethe'nin Zeus'un sofrasından çaldığı ateş ile Adem'in cennette el uzattığı meyveyi tanrıya rağmen ele geçirilmiş bilginin sembolü olarak görüyor. Artık transhuman eşliğinden posthuman evresine geçerek tanrıya muhtaç olunmayan hatta insanın kendi kendinin tanrısı olduğu bir evren inşa etmenin peşinde olduğu çok aşikâr. Hastalığın, kıtlığın, ölümün ve gelecek korkusunun olmadığı bu evren tasavvuru, “Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele” (Bakara 155); “Allah onların evlerini temelden yıktı, üstlerindeki tavan başlarına çöktü ve azap onlara hiç ummadıkları bir yerden geldi” (Nahl 26); veya “Hiç farkında değilken, azap size ansızın gelmeden, Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun” (Zümer 55) ayetleriyle çelişmekle birlikte insan her türlü zorluk ile her zaman denenebileceğinden bütün dünyevi ilerlemelerin “tek bir çığlık ile sönüp gitmesi” (Yasin 29) mümkündür. O halde sadece yapay zekâ gibi yüksek teknoloji sektörünün umut veren laboratuvar başarılarına hasredilemeyen transhümanist

kalkışmanın insanlık için oluşturduğu tehdide Kur'an'ın insan tasavvuru önemli bir karşılık olmaktadır.

Transhümanizm düşüncesi elbette sadece teknolojik bir ilerlemeyi değil bir dünya görüşünü içermektedir. Temelindeki güdüleyici unsur ise Tevrat metnindeki yasak ağaçtan uzak durma kuralını çiğnemenin neden olduğu inanç travmasıdır. Bu travma Batı insanını Ortaçağlardaki suçluluk psikolojisinden, modern çağda isyankâr bir öç alma duygusuna ulaştırarak onu tanrısalığa öykünür hale getirmiştir. Tevrat'ta Tanrı Adem'e bu ağacın meyvesinden yemekle "iyiyi ve kötüyü bilme konusunda tanrı gibi oldun" dediği kaydedilmiştir. Anlatının Kur'an bağlamında ise insan rabbi karşısında haddini öğrenmesinin yanında yeryüzünün halifesi olma olgunluğuna eriştiğine işaret edilmiştir. Böylece transhümanizm ideolojisinin tanrısallaşma niyetinde olan Promethean-insan tasavvuruna karşın Kur'an'ın halife-insan tasavvuru farklı bir bakış açısını ifade etmektedir. Neticede konuyu sadece teknolojik gelişme alanına hapsedmek yerine halife-insan ya da kâmil insan tasavvurunu bir ideal olarak öne sürmek adına Müslüman düşünürler için tarihi fırsat elde edilmiştir. Unutulmamalıdır ki modern çağda bile olsa üretilen her teknolojinin laboratuvar dışı değerlerden bağımsız olduğunu düşünmek büyük bir safdilliktir.